

УДК 821. 161. 3Гілевiч – 1: 81' 373. 421

Я. П. Сачанка

Навук. кiр. – Л. В. Паплаўная, канд. фiлал. навук, дацэнт

**СІНОНІМЫ Ў ЗБОРНІКУ ВЕРШАЎ Н. ГІЛЕВІЧА
«ЗАПАВЕТНАЕ»**

У артыкуле на матэрыяле зборніка вершаў Н. Гілевiча аналізуюцца сiнонiмiы i iх структурна-семантычныя тыпы. Падаецца iх часцiнамоўная прыналежнасць. Сцвярджаецца, што ўжыванне сiнонiмаў з'яўляецца адным з паказчыкаў iндывiдуальнасцi стылю вядомага мастака слова.

У сучасным мовазнаўстве паўтор з'яўляецца пачаткам усiх узроўняў i аспектаў паэтычнага маўлення. Паўтор нацiскных i ненацiскных пазiцый у вершаваным радку, паўтор умоўна эквiвалентных вершаваных радкоў i iх камбiнацый, паўтор тэматычных i ключавых слоў, паўтор граматычных структур, паўтор кампазiцыйных элементаў, – усюды мы выяўляем, што паэтычная форма заснавана на прынцыпе паўтору, якi дазваляе «выцiскаць усе сокi з маўлення» [1, с. 46].

У вершах Н. Гілевiча надзвычай шырока прадстаўлены сiнонiмiы. Яны дазваляюць пазбегнуць паўтораў, узбагачаюць мову, робяць яе больш яркай, даюць магчымасць выразiць розныя сэнсавыя адценнiы. Выкарыстанне сiнонiмаў у мове твораў паэта накіравана перш за ўсё на тое, каб замацаваць, падкрэслiць i выдзелiць пэўны змест чытача-слухача. Сiнонiмiы займаюць не апошняе месца i пры стварэннi мастацкай выразнасцi i вобразнасцi мастацкага твора. Яны нясуць даволi значную нагрузку як у сэнсавым, так i ў эмацыянальна-экспрэсiўным аспекце. Выкарыстаныя сiнонiмiы, якiя размешчаны паслядоўна, адзiн за адным, не дублiруюць сэнс з мэтай толькi выдзялення, падкрэслiвання слова, яго гучання, сэнсу, як гэта заўважна пры лексiчным паўторы, а, як правiла, служаць функцыi пашырэння iнфармацыi, узмацнення яе гучання. У вершаваных радках Н. Гілевiча сустракаюцца семантычныя, семантыка-стылістычныя i кантэкстуальныя сiнонiмiы.

Семантычныя сiнонiмiы абазначаюць адно i тое ж паняцце i адрознiваюцца аб'ёмам семантыкi. Яны прадстаўляюць функцыю разгорнутага апiсання i функцыю ўдакладнення. Гэта парныя сiнонiмiы, звязаныя памiж сабой бяззлучнікавай i злучальнай спалучальнай

сувязню. Семантычныя сінонімы ствараюць адзіны непаўторны вобраз шляхам актывізацыі розных семантычных прымет дзеяння:

Каб сёння праз дваццаць гадоў усяго, / Нявольнік і раб на Радзіме [2, с. 29];

Манатонна, жаласна і сумна / Птушка свішча ў гушчары альховым [2, с. 47];

І зманлівы пах даспелых малін, / І водар лугоў не скошаных – Усё змянілася ў сэрцы маім [2, с. 18];

І няма ў мяне слоў, / Каб спрачацца-пярэчыць [2, с. 19];

Фотаздымкаў не рабіце – / Ні к чаму і недарэчы: / Хіба можа ў іх адбіцца / Немы крык нечалавечы? / Так запомніце без картак: / Сэрцам, нервамі, вачыма [2, с. 112];

Моц у ім жыве нечувалая / Моц і сіла самой зямлі [2, с. 37].

Семантыка-стылістычныя сінонімы – словы, якія адрозніваюцца аб'ёмам семантыкі і стылістычнай прыналежнасцю. У мове вершаў Н. Гілевіча яны часцей за ўсё складаюцца з лексем, адна з якіх ужываецца пераносна. Семантыка-стылістычныя сінонімы, як і семантычныя, звязваюцца пры дапамозе бяззлучнікавай сувязі або злучнікам *і*. Бяззлучнікавая сувязь дапамагае выразіць функцыю ўдакладнення:

Кажуць, трэба быць мудрым / Гэта лёгка сказаць / Стаўшы злым і талмудным, / Дзе ж той мудрасці ўзяць? [2, с. 146].

У гэтым прыкладзе другі сінонім сэнсава і эмацыянальна дапаўняе першы, ствараючы мастацкі вобраз. Спалучальны злучнік *і* ў кантэксте з функцыяй разгорнутага апісання звязвае розныя паняцці у адно цэлае, каб найбольш поўна выразіць аўтарскую думку, перадаць розныя адценні дзеяння:

То, зліўшы гукі ўсе у адзін, яна, / Як вадаспад, раўла, гула, шумела / На цэлы край грымела [2, с. 69];

Як ты грымела, як бабахала, / Мая рабінавая ноч! [2, с. 37];

Маланкі бліскалі, мігцеліся, / Як стрэлы жыхалі здалёк [2, с. 37];

Поле маё шырокае / Не арана, не пахана [2, с. 176].

Кантэкстуальныя сінонімы – словы, збліжэнне якіх па значэнні адбываецца толькі ва ўмовах вызначанага кантэксту, надзвычай экспрэсіўна афарбаваны. Асноўная іх задача – не назва з'явы, а яе характарыстыка. Гэтыя сінонімы, уведзеныя ў агульны мастацкі кантэкст, перадаюць не толькі аўтарскія, але і агульнанародныя ўяўленні:

Балюча – быць ахвярай нечай, / Падсудным злыднем быць – ганебна, / Нялёгка – мерай чалавечай / Караць віну, хоць і патрэбна [2, с. 163];

Я песню ў сэрцы табе *складаў*, / Гадамі радкі *выношваў* [2, с. 18];
А, лівень, што шалеў да непрыстойнасці, / *Знямог, сцішэў і адступіў*
ад вокан [2, с. 176];

А двор *мычаў, і рохкаў, і кудахтаў, / І гагаў, і брахаў*, – на ўсе
бакі!.. [2, с. 144];

Патаптанае, Здратаванае / Каблукамі і капытамі, / Пакалечанае,
Знявечанае / І машынамі й калясьмі [2, с. 136];

Ён *выграбаў свае багаці-скарбы / Хмялеў, распутнічаў і баляваў*
[2, с. 63];

Гоман і воклічы і вуркатня матацыкла, / Бразганне вёдзер, і
нейкага румзалы плач [2, с. 153];

Ламаў вам рукі варвар, рэбры трушчыў, / Смаліў агнём, жалезамі
крамсаў [2, с. 155];

Адно на сына б наглядзеца... / *Жаль, і горыч, і боль* [2, с. 23];

Смуглеюць горы абрыкосаў, / Палаюць персікаў бурты [2, с. 122].

Як відаць з прааналізаваных прыкладаў, сінонімы ў агульным аб'ёме сродкаў паэтычнага маўлення выдзяляюцца як адзінкі пэўных спалучэнняў у вершах, дзе яны выяўляюць сваё сапраўднае значэнне і набываюць тую ролю, якая ім адведзена. Гэта і ёсць сапраўднае пацвярджэнне таго, што дадатковая семантычная функцыя сінонімаў належыць «не элементам паэтычнага выражэння, а формам іх спалучэнняў» [3, с. 131]. Ужыванне сінонімаў у паэзіі сведчыць найперш пра майстэрства Н. Гілевіча выкарыстоўваць іх, выяўляючы пры гэтым розныя формы іх ужывання і самыя разнастайныя функцыі – узмацнення, удакладнення і акцэнтацыі семантыкі асобных слоў.

Што тычыцца часцінамоўнай прыналежнасці сінонімаў у паэтычным зборніку Н. Гілевіча «Запаветнае», то трэба адзначыць, што часцей за ўсё паэтам выкарыстоўваюцца дзеясловы-сінонімы. Выкарыстанне дзеясловаў-сінонімаў накіравана перш за ўсё на тое, каб замацаваць, падкрэсліць і выдзяліць пэўны змест. Не апошняе месца займаюць яны і пры стварэнні мастацкай выразнасці і вобразнасці:

Як ён *прагнуў з нядоляй растацца, / Як ён марыў аб братняй*
суполцы [2, с. 158];

Дык пасядзіце ж, любыя, са мной, / *Пагаманіце, пагукайце*
трохі...[2, с. 161];

Як усё *гаманіла, / Спявала, / Гукала, / Гуло* [2, с. 92].

Вельмі ярка ў зборніку прадстаўлены і сінанімічныя назоўнікі. Яны дапамагаюць паэту найбольш ярка і разнастайна перадаць сэнс твора, пазбегнуць аднастайнасці зместу:

Ён *выграбаў свае багаці-скарбы / Хмялеў, распутнічаў і баляваў*
[2, с. 63];

І месцы ўжо тыя нялёгка знайсці, / Парослыя крыўдамі-бедамі [2, с. 81];

Гукі сяла, што паволі ўкладаецца спаць: / Гоман, і воклічы, і вуркатня матацыкла, / Бразганне вёдзер, і нейкага румзалы плач [2, с. 153];

З іх кожны рад накласці з верхам – / У кош, у торбу, у кулёк [2, с. 122].

Нямала слоў-сінонімаў назіраецца і сярод прыметнікаў. Выкарыстанне сінанімічных прыметнікаў надае вершам яркасць, дакладнасць і непаўторнасць. Пры дапамозе сінонімаў-прыметнікаў Н. Гілевіч імкнецца стварыць адзіны непаўторны лірычны вобраз, перадаць чытачу свае адчуванні, паведаміць як мага больш інфармацыі:

Ён быў расчулены і ўсхваляваны, / бо хліпаў носам, як дзіця малое [2, с. 89];

Патаптанае, / Здратаванае / Каблукамі і капытамі, / Пакалечанае, / Знявечанае / І машынамі і калясьмі [2, с. 136];

Дзе такому раўняцца з іншымі – / Буйнацветнымі, / Яркаяпышнымі, / Што адвеку красою славяцца [2, с. 136].

Своеасаблівае месца ў вершах зборніка займаюць сінанімічныя формы прыслоўяў. Вызначана няшмат прыслоўяў, якія ўступаюць у сінанімічныя адносіны, але ўсе яны маюць у сваім значэнні экспрэсіўнае, зневажальнае ці ўзвысальнае гучанне:

Балюча – быць ахвярай нечай, / Падсудным злыднем быць – ганебна, / Нялёгка – мерай чалавечай / Караць віну, хоць і патрэбна [2, с. 163];

Манатонна, жаласна і сумна / Птушка свішча ў гушчары альховым [2, с. 47];

Як недагружана, амаль улегцы, / Другія несліся па той калейцы [2, с. 95].

Такім чынам, наяўнасць сінонімаў ў мове зборніка вершаў Н. Гілевіча «Запаветнае» сведчыць пра лексічнае багацце, пра аўтарскае майстэрства паэта. Выкарыстанне гэтых слоў дазваляе пазбегнуць паўтору, выявіць адметнасць, падкрэсліць новае адценне. Сінонімы дапамагаюць ствараць незвычайныя лірычныя вобразы і перадаюць унутраны свет аўтара.

Спіс літаратуры

1 Бахтин, М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М.: Худ. лит., 1975. – 502 с.

2 Гілевіч, Н. Запаветнае. Лірыка / Н. Гілевіч. – Мінск: Маст. літ., 1975. – 192 с.

3 Виноградов, В. В. Проблемы русской стилистики / В.В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1981. – 320 с.